

mål+²mæle

Tre statsministres troværdighed

De tre statsministre Rasmussen har markeret sig retorisk på meget forskellige måder. De har formidlet troværdighed med ord, alvor, kontrakter og flyversjusser. Læs Christian Kocks analyse og vurdering af Nyrups, Foghs og Løkes sproglige virkemidler *side 5*.

Sprogofficer

I serien "Med sproget på arbejde" er vi kommet til sprogofficeren. Med en særlig, meget intensiv uddannelse bag sig skal sprogofficeren ud i verdens brændpunkter og levere oversættelse af høj kvalitet. Få indblik i uddannelsen og det krævende job *side 12*.

Sådan redder politikere sig fra en løgn

Nogle politikere bliver fyret for at lyve. Andre klarer sig. Klaus Kjølner har lang erfaring med analyser af politikernes sprogbrug. Her forklarer han, hvordan de smarteste politikere omgår løgnen. *Side 18*.

Si det på norsk!

Det er let nok sagt; men hvordan er det nu man staver på norsk? Hedder landet *Norge* eller *Noreg*? Der er ikke bare bokmål og nynorsk, men adskillige varianter. Få overblik, se Holberg oversat til fire slags norsk, og læs en norsk sprogprofessors personlige beretning om sproget. Begynd på *side 24*.

Sprogligheder 2

Tre x Rasmussen som retorikere 5

Sprogofficer 12

Løgn bør så vidt muligt undgås 18

Fire norske skriftsprognormer 24

Holberg på dansk og fire slags norsk 24

Riksmål og andre norske mål 26

Jeg forbeholder meg retten til å ta for meg av det som finnes av språk her i landet.

Karin Moe (f. 1945)

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro
Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet,
Njalsgade 120,
2300 København S
E-mail: ce@hum.ku.dk

? Overhovedet

I artiklen "Sproglig intuition" i *Mål og Mæle* nr. 4, 2009, omtales brugen af ordet *overhovedet*. Det nævnes, at ordet mest bruges i nægtende sætninger. Det optræder dog også i ikke-nægtende sætninger, fx: *skal vi overhovedet beskæftige os med denne sag?*

Venlig hilsen
Jens Carstensen
Frederiksberg

! Det er rigtigt at *overhovedet* også forekommer i spørgende sætninger.

Vi træffer først og fremmest ordet i spørgende, nægtende og betingende sætninger: *kom der overhovedet nogen?* – *der kom overhovedet ingen* – *hvis der overhovedet kommer nogen*.

Men ordet kan også optræde i andre sætningstyper, se bare her: *alle dem der overhovedet vil med* – *forudsætningen for at der overhovedet kan lukkes op* – *inden nogen overhovedet havde tænkt på det* – *ordningen er fælles for alle overhovedet* – *betingelsen for at der overhovedet kan skaffes adgang* – *enhver der overhovedet kan*. Og der er flere endnu.

Fælles for de kontekster hvor *overhovedet* forekommer, er at de er "non-reale", dvs. at de fremstiller et sætningsindhold som en ikke-kendsgerning, enten ved en nægtelse (*han kom ikke*) eller ved at markere det som en mulighed, en betingelse eller et spørgetema. Det gælder også en kontekst som *enhver der overhovedet henvender sig*. Den siger nemlig ikke at nogen henvender sig, men at hvis der er nogen der henvender sig, så...

Ved lejlighed bør vi bringe en artikel om ordet *overhovedet's* morsomme op-rindelse og komplicerede betydning.

EH

? Alting

Hvordan kan det være, at *alting* er intetkøn ("*alting er godt*"), når *ting* er fælleskøn?

Venlig hilsen
Gorm Rasmussen
Dannemare

! *Alting* er et morsomt ord. Det er et af de få, der har skiftet ordklasse. Oprindeligt var det to ord: *al ting*. Ordet

ting var dengang, i middelalderdansk, intetkøn – både i den oprindelige betydning 'rådsforsamling' og den heraf udviklede '(rådsforsamlings)sag' og, heraf, 'genstand'. *Ting* i betydningen 'genstand' bliver efterhånden fælleskøn. Desuden var *al ting* pluralis (ellers ville det have heddet *alt ting*), idet både adjektiver og substantiver dengang havde nul-endelse i pluralis. Udtrykket er dannet sent i middelalderen, efter at *ting* var kommet til at betyde 'genstand'.

Alt dette gælder, hvad enten *al ting* er oversættelseslån fra middelnedertysk *al dink* (også pluralis), eller det er hjemmeavlet (hvad jeg hælder til at tro). Men så sker der noget. Udtrykket vokser sammen til ét ord med hovedtryk + bitryk (emfatisk dog stadig med to hovedtryk), det bevarer imidlertid sit stød på 1.-leddet og distancerer sig dermed fra almindelige sammensætninger (som *almagt*). Det skrider i betydningen fra 'alle genstande' til 'alt' dvs. indbefattende stof (*Vask alting af muren!*). Og endelig bliver det neutrum: *al ting ere gode* > *alting er godt*, ligesom det bruges helt uden artikler: *al den ting skal væk!* (endnu hos Brorson: *Op al den ting...*), *Hun tog altingen(e)/altinget med sig*. Det hele sker i nær tilknytning til en lignende udvikling af *ingen ting*, som er hjemligt dannet. Et ubestemt pronomen er født.

Lars Brink

professor i dansk sprog & litteratur
Bagsværd

? Hvad betyder *holt*

Jeg skriver til *Mål og Mæle* i håbet om, at I kan hjælpe med en definition af or-

det *holt*? Jeg har en fornemmelse af, at det er et gammelt dansk ord, der betyder 'mark' eller 'eng', men det er ikke lykkedes mig at finde nogen officiel definition. Vi bor selv på Nordholt, og vejene omkring os hedder fx Engholt, Bakholt, Stenholt, Sandholt, Hasselholt osv.

Med venlig hilsen

Vibeke Juul Nielsen

Hadsund

! Ordet *holt* uddøde i det danske rigsmål omkring år 1800, og derfor findes det sjældent i ordbøger over moderne dansk.

Grundbetydningen af ordet er 'skov' eller 'lille skov', og den er bevaret i nogle af landets dialekter frem til nutiden. I dialekter i Nordvestsjælland, på Vestfyn og på Ærø (Ømålsordbogen) har betydningen dog i nyere tid ændret sig til fx 'mindre jordstykke eller strækning'; mens betydningen i Løgstør og Hammerum er 'en forhøjning i en eng, en stor holm', og i Hindsted Herred (iflg. Feilberg) er den 'en åben plads i en skov'. I sammensatte ord som *ibenholt* og *rundholt* optræder *holt* i betydningen 'træ' eller 'træstykke', som er indlånt fra middelnedertysk.

Mens ordet *holt* både i ældre og nyere tid kun sjældent findes på skrift, er det meget hyppigt som efterled i danske stednavne. Betydningen af *holt* i gamle stednavne er 'skov' eller 'lille skov', mens den i nyere navne – især på huse og villaer – er mere diffus og sandsynligvis betyder noget i retning af 'bebyggelse' eller 'beboelse'. Der findes omkring 1000 landsbyer, gårde, huse og villaer i Danmark som bærer et navn der en-

der på *-holt* eller *-holte* (fx Fagerholt, Grønholt og Holte). Men det findes også i en enorm mængde gamle mark- og naturnavne, og måske er det sådan nogle gamle mark- eller naturnavne som ligger til grund for at vejene i et helt villakvarter har fået navne på *-holt* som tilfældet er ved Hadsund. På et matrikelkort over området fra 1814 (www.kms.dk) kan man se at der nordvest for det sted hvor villakvarteret med navne på *-holt* ligger i Hadsund i dag, har været et område som kaldtes *Lilleholt* og *Lilleholt Eng* som kan have været årsag til at man har valgt endelsen *-holt* til vejene ved anlæggelsen af villakvarteret. En anden motivation kan i øvrigt være at der i det hele taget findes en hel del stednavne som ender på *-holt*, i området omkring Hadsund på nordsiden af Mariager Fjord, fx gårdnavnene Høgholt og Urenholt. Da de nævnte vejnavne ser ud til at være nydannelser, er betydningen af *holt* i disse navne hverken '(lille) skov' eller 'beboelse', men snarere – hvis en betydning skal foreslås – 'sted' eller 'vej' i overensstemmelse med de navngivne lokaliteters funktion.

Birgit Eggert,
Nordisk Forskningsinstitut,
Københavns Universitet

! COP15

I det dejlige blad af april 2010 hævdes det på side 32, at COP i COP15 refererer til *København*. Måske en antagelse, som ligger lige for hos mange, men det ville nok indebære, at alle konferencerne har været holdt i Won-

derful Copenhagen, og det er jo ikke tilfældet. Det er faktisk en forkortelse for *Conferences of the Parties* og altså den femtende i en række af konferencer, der har været holdt i mange andre byer.

Med venlig hilsen
Birthe Lundsgaard

! Vi takker beskæmmede for rettelser; også andre læsere har gjort os opmærksom på fejlen. Her har alle redaktionelle sikkerhedsprocedurer svigtet.

Conference of the Parties, denne tilsyneladende så festlige betegnelse, er et rigtigt diplomatbegreb. Betegnelsen er ikke begrænset til sammenkomster for underskrivere (*parties*) af den globale miljøaftale, der blev opnået i den japanske by Kyoto, og som altså i 2009 lagde vejen forbi vores hovedstad. Også den internationale Konvention om biodiversitet har sine COP'er; den seneste, COP9, fandt sted i Bonn i 2010. En anden COP-række beskæftiger sig med handlen med truede dyre- og plantearter, og går tilbage til 1979.

Den internationale forkortelse for København er stadig CPH, i hvert fald i luftfartssammenhæng. Men også en lang række andre institutioner benytter sig af den, fx CPH:DOC (en international dokumentarfilmfestival med sæde i København) og CPH WEST (et uddannelsescenter på Københavns vestegn). *Cop* skrevet uden versaler er derimod som bekendt engelsk slang for en betjent: en strømer, strisser, panser – *you name it*.

Red.

Troværdighedens avatars: Tre x Rasmussen som retorikere

Af Christian Kock

Tre statsministre i træk har nu heddet Rasmussen. Udlændinge kan sikkert have problemer med at holde dem ude fra hinanden. Men ikke mindst deres tilgange til hvordan man kommunikerer og overbeviser, har været dybt forskellige. For at opnå troværdighed har de famlet sig frem og er gået i hver sin retning.

Nyrup

Poul Nyrup Rasmussen vælges til Socialdemokratiets formand i 1992 fordi de fleste anser ham for meget mere troværdig end Svend Auken. Mogens Lykketoft fastslår i *B.T.* den 20. marts 1992 at han "... uden sammenligning er den socialdemokrat, der nyder størst tillid i vælgerbefolkningen. ... Han udstråler ro, overblik og evne til at formidle. Derfor er han manden, der kan sikre Socialdemokratiet troværdighed og styrke." Han bliver statsminister januar 1993, efter Tamilsagen. Men hans formodede styrke, troværdigheden, bliver hurtigt hans største problem. Hvorfor? Han har hele tiden været anset for skolemesteragtig og for at tale med "uld i mund". Men da han vil ændre sig, bliver det hele værre. Nu bliver han *kunstig*. "Enhver politiker burde vide, at hvis man tillaver sig et image af troværdighed, bliver folks mistænksomhed omgående vakt", skriver forfatteren og danseren Eske

Holm om ham i *Ekstra Bladet* 13. juni 1993.

I den klassiske poker-film *Cincinnati Kid* siger en lille sort knægt til den slagne mester, Steve McQueen: "You try too hard, man". Det gjorde Nyrup. I sin regeringstid prøvede han krampagtigt at tilegne sig en stil som han *troede* var sagen – ud fra et udbredt syn på mediernes, især tv's, betydning for hvordan man skal kommunikere politisk. Fx skriver de to senere så kendte eksperter Karen Jespersen og Ralf Pittelkow i 1989 en kronik hvor de opstiller følgende regler for politikeres kommunikation i tv: 1. Historien skal fortælles i billeder. 2. Den personlige udstråling har

Poul Nyrup Rasmussen
(Foto: Claus Bonnerup).

stor betydning. 3. Man skal fatte sig i korthed. 4. Det gælder om at have en klar holdning man kan stå ved.

Pittelkow bliver i 1993 straks Nyrups personlige rådgiver (men forlader ham dog i 1994 til fordel for *Jyllands-Posten*). Rådene passer fint med hvad man snart får at se fra Nyrups side. Det er måske ønsket om billeder der får ham til i august 1995 at optræde med cykelhjelme i et cykeloptog i protest mod franske atomprøvesprængninger. Hjelmen er for lille og gør ham latterlig i manges øjne. Andre gange ser man ham i "photo opportunities" – fx i 1997, tilsyneladende hjemmevant i en svinestald, iført rustik vindjakke. Også rådene om korthed og personlig udstråling synes han at tage til sig. Han bliver stadig mere optaget af at levere korte, fyndige udsagn – i stadig ny visuel styling mht. tøj, frisure og briller.

Oppositionen, endnu med Uffe Ellemann som leder, tørster efter at få ram på Nyrup. Anders Fogh Rasmussen hudfletter ham i Folketingets afslutningsdebat i maj 1997 som

"en statsminister, der gjorde Danmark til grin viden om ved at protestere mod de franske atomprøvesprængninger iført cykelhjelme, en statsminister, der skadede Danmarks internationale omdømme ved at aflyse forfatteren Salman Rushdies besøg her i landet, en statsminister, der indkalder sin udenrigsminister til kammeratlig samtale, når udenrigsministeren drister sig til i en bog at skrive sandheden om statsministerens

vej til magten i Socialdemokratiet, og en statsminister, som klokker i det ved at rette i dronningens tale, efter at den er udsendt til pressen, ja en statsminister, der ikke en gang kan håndtere en aftale om en duel i tv uden at jukke i spinaten."

Foghs sans for hamrende retorik med medietække fornægter sig ikke. Her er antagonisme, konflikt, kritik, personorientering, enkeltsagsorientering og en altdominerende fokusering på fremtræden og stil. Her er også en betydelig sproglig forarbejdning, bl.a. den anaforske remse "en statsminister, der ... en statsminister, der ...". Talen citeres bredt i medierne. Fogh sætter da heller ikke spørgsmålstejn ved de kriterier der får medierne til at bruge så megen plads på de fadæser, især kommunikationsfadæser, der er typiske for Nyrup. Fogh tager disse kriterier for givet – og lever selv op til dem.

Et andet anslag kommer også i 1997: bogen *Nyrup* af Henrik Qvortrup og Niels Lunde. Den går tættere på end politiske biografier før har gjort, bygget på interview (mest anonyme) med ca. 200 kilder. Dens grovhed har nok tiltalt Venstre-ledelsen, i hvert fald bliver Qvortrup i 1998 partiets pressechef.

Meget tyder dog på at denne nærgående stil ikke er den rette. Foghs tale får kritik fra flere politikere, der er utilpasse ved at antagonismen bliver så voldsom og personlig. Og bogen synes mest at gavne Nyrup, der over sommeren 1997 går frem i meningsmålingerne. Lisbeth Knudsen skriver i *Aktuelt* d. 10.10. at den

"er blevet til et afgørende positivt vendepunkt for ham – personligt og politisk." Nok er han klodset, men at nedgøre ham personligt som inkompetent, latterlig og suspækt giver bagslag.

Den snu Qvortrup hjælper formentlig Venstre med at udvikle en anden strategi op til valget i 1998. Nu handler det om at være *ægte*, *troværdig* og ikke *smart*. Qvortrup fastslår, ikke med urette, om Nyrup at "over-smarte kommunikationsrådgivere – eller hvad de nu hedder – sørger for, at menuen står på forstillelse ... Danskerne vender sig mod forstillelse ... de vender sig mod den vamløse smartness, der er blevet så moderne i dansk politik".

Ved valget den 11. marts klarer Nyrup sig dog med minimal margen. Ellemann går af som Venstre-formand. Fogh kommer til. Han har forstået den nye kommunikationsstrategi: ingen vammel, visuel smartness; værdig, seriøs stil; ingen uklarheder; klar gentagelse af bindende, kontrakt-agtige løfter. Nyrup besegler dog selv sin undergang i 1999, da han indgår et forlig om efterlønnen med bl.a. Venstre. En storm af vrede rejser sig, især fra LO-medlemmer – og måske især fordi Nyrup den 6. marts 1998, fem dage før valget, har lovet en skriftlig, retsgyldig "efterlønsgaranti" til alle som er fyldt 60 – og fremvist en "garantiformular" på tv. Dette nærmest suidale stunt er beslægtet med hans tendens til at efterstræbe visuelle situationer, jf. Jespersen og Pittelkows punkter. Kun det 4. af dem – det om klare holdninger – har han haft svært ved at leve op til.

Nu går det fra galt til værre. I debatten før euro-folkeafstemningen i 2000 "gør han det igen". I en undersøgelse som Jørgen Goul Andersen foretager, hedder det: "Det er bemærkelsesværdigt, at euro-tilhængernes kampagne lige så ofte har flyttet folk fra ja til nej som fra nej til ja, og at modstanderkampagnen og statsministerens folkepensionsgaranti ligefrem har flyttet flest den 'forkerte' vej." (Først ville Nyrup bede sine 14 EU-kolleger om skriftlig garanti for at de ikke ville forringe den danske folkepension – en bizar idé, som han hurtigt opgav. Derpå fik han formuleret en erklæring om at folkepensionen ikke ville blive forringet i fremtiden, og fik den underskrevet af de fem ja-partier.) Alle synes at han tumler rundt som en elefant i en porcelænsbutik, og mange stemmer nok imod euroen af den grund. Det er ikke logik, men politik. Ved valget november 2001 er det slut med Nyrups regering.

Fogh

Anders Fogh Rasmussen er, som sagt, godt i gang med et retorisk hamskifte da han bliver statsminister. Karakteristisk for ham i tiden op til og efter 2001 er at han bliver stadig mere vag med hensyn til det konkrete indhold af sine liberale ideer. Hans bog *Fra socialstat til minimalstat* (1993) var fuld af konkrete udsagn og forslag om hans yndlingstemaer. De samme få temaer gentages også ustandselig i de følgende år, gerne med (næsten) identisk ordlyd: "Det skal kunne betale sig at arbejde", "frit valg" er eksempler; men hvad der specifikt

Anders Fogh Rasmussen
(Foto: Keld Navntoft).

ligger i dem, er ofte foranderligt og/eller udflydende. F.eks. gentages "frit sygehusvalg" bestandig – men hvad det indebærer, ændrer sig.

Hvad der imidlertid også sker op mod og efter 2001, er at Fogh bliver stadig bedre til at udstråle kraft og beherskelse i den sproglige udformning af sine ytringer. Det retorikken kalder *elocutio* og *actio*, har han altid haft et bevidst forhold til, modsat Nyrup. I en biografi har han bl.a. forklaret at hans faste blik er en tillært egenskab: Han har systematisk øvet sig på ikke at blinke! I en intro-tekst til en web-udgave af hans minimalstatsbog, som Venstre lægger ud før valget 2001, skriver han: "Jeg ville trænge igennem lydturen. Og derfor arbejdede jeg bevidst med sætningerne, så de hamrede hårdt i bordet." Tekst der hamrer hårdt i bordet, kan han skrive og fremføre i en grad som ingen anden samtidig politiker (de fleste af dem aner end ikke at noget sådant findes).

Det er bl.a. et spørgsmål om korte, fyndige perioder ("punktummer"). Nytårstalen 2006 indeholder f.eks. kun 10,6 ord pr. periode og 2,2 perioder pr. afsnit. Lix-tallet er 36, hvilket

er ret lavt. Hårdt, kontant, fyndigt – og godt med luft imellem. Se på en passage som denne:

I slutningen af februar kommer regeringen med udspil til reformer. Reformen, som bl.a. betyder, at vi fremover bliver nogle år mere på arbejdsmarkedet og får flere indvandrere i arbejde.

Og reformer, som rusten Danmark stærkere til at klare den internationale konkurrence. Gennem kraftig satsning på forskning og udvikling. Uddannelse til alle unge. Voksen- og efteruddannelse. Bedre forhold for iværksættere.

Det er dét, der i fremtiden skal gøre os bedre til at skabe nye arbejdspladser. Det, der vil skabe grundlag for tryghed.

Her ser man Foghs hang til bl.a. sætningsemner (dvs. sætninger der mangler et led; en gammeldags dansklærer ville sætte røde streger her). Undersøgelser har vist at sætningsemner giver modtagerne en oplevelse af mere "menneskelig interesse" i teksten. Desuden mere energi, mindre fedt, mere insisteren. Det ligger også i de markante gentagelsesfigurer: "reformer. Reformen, som ... Og reformer, som ...". Og her er malmfulde bogstavrim, typisk i remser på tre led: "Vore soldater i Irak yder en prisværdig indsats med at hjælpe irakerne til at leve i *frihed, fred og fremgang*."

Den ubevidste virkning af den slags figurer burde udforskes. Formentlig bidrager de til en vis stemningsmæssig løftelse, en synkroni-

seret samstemthed – som Aristoteles ville kalde en *pathos*-effekt. Det er også den slags figurer der præger slogans og peptalk. Men især har de nok en stærk *ethos*-effekt, i hvert fald for nogle tilhørere: De skaber oplevelsen af en stærk, beslutsom, målrettet personlighed. Her har vi nok noget af forklaringen på den næsten krybende respekt som de fleste medier viser Fogh.

Samtidig med dette præg af styrke og vilje på udtryksmæssige og ubevidste planer kan vi også beundre hans evne til bevidst vaghed og udviskning hvor det er opportunt. I retorikken skelner man siden oldtiden mellem epideiktiske (lejligheds-) taler og deliberative (politiske) taler. Fogh formår f.eks. i sine nytårstaler (en epideiktisk genre) at tale om vore fælles værdier (som en sådan tale jo skal) alt imens han lister sine liberale værdier ind som om de var vores alles. Et sted i nytårstalen 2006 siger han at "i Danmark oplever vi vækst og velstand". Ja, det er vi alle glade for. Og lidt længere fremme: "Tidligere steg skatter og afgifter år for år. Nu har vi skattestop." Er 'vi' også alle glade for det? Skattestoppet bliver her næsten til en fælles national værdi, skønt det jo er en omstridt politik som mange (i skrivende stund et flertal) gerne vil ændre på. Det gælder også den del af skattestoppet som Fogh omhyggeligt præciserer: "Boligejerne behøver ikke leve i frygt for, at de skal betale mere i skat, hver gang deres bolig stiger i værdi". Denne politik (en af Foghs kronjuveler; teknisk defineret: fastfrysningen af ejendomsværdiskatten) kommer

her til at stå som noget vi i fællesskab skal fejre – skønt den er en politik mange er imod.

En beslægtet evne er at Fogh formår at putte sine yndlingsideer ned i vore lommer uden direkte at udsige dem. Tag igen sætningerne "Tidligere steg skatter og afgifter år for år. Nu har vi skattestop." Fogh siger ikke klart *hvornår* skatterne steg år for år. Man vil derfor nok uvilkårligt tænke på Nyrups regering, der jo ikke havde et skattestop. Men historisk steg skattetrykket *ikke* år for år i Nyrups tid (det gjorde det derimod i Schlüters). Den fasttømrede idé om at Nyrups regeringer bare satte skatten op og op, får hos Fogh samme status som Saddam Husseins masseødelæggelsesvåben. Begge ideer er skabt med retorisk snilde af hhv. Fogh m.fl. og George W. Bush m.fl. (plus en hel del kvajethed fra de pågældende selv).

Det andet samlingspunkt for Foghs regeringer er hans "fast og fair" udlændingepolitik. Også her bliver indtryk skabt og styrket ved dreven, men vag sprogbrug. I diverse taler gennem årene behandler han emnerne udlændinge, indvandring og kriminalitet så at sige i samme åndedrag – og får, uden at sige det eksplicit, skabt den oplevelse at disse tre emner nærmest er det samme.

Løkke

Lars Løkke Rasmussen har, på baggrund af Foghs ekstreme beherskelse af visse aspekter af anvendt retorik, haft det man på engelsk kalder *a hard act to follow*. Han har (endnu) ikke en klar retorisk profil, men prøver sig

Lars Løkke Rasmussen (Foto: Bo Svane).

frem (som forgængerne også gjorde). Snart er han skærende sarkastisk (som tidlig Fogh), snart spiller han tilsyneladende på at være helt modsat denne tjekkede kontrolfreak: rund, jævn, "lille Lars fra Græsted". Denne art jævnhed kan man, som Løkke, signalere ved f.eks. at ryge cigaretter, drikke "fadbamser", lægge sig til at sove i slutfasen af et stort topmøde, stå svedende som ordstyrer foran alverdens ledere og sige "jeg kender ikke proceduren her", aflyse en masse ambassadører under henvisning til barns første sygedag, etc. Det synes dog ikke at have virket – for hvis man er jævn, 'autentisk', 'sig selv' og 'en af os' i den grad, risikerer man at fremstå som kikset og inkompetent.

Andre gange er Løkke mere ovenpå, men der er aldrig den samme rigide kontrol, heller ikke med ordene, som hos Fogh. I Løkkes første nytårstale holder hans sprog sig på det flade, med banale udtryk som "lyspunkter", "lange skygger". Rigtige metaforer er der få af, og nogle af dem er kiksede og miksede, f.eks. "grådigheden stak sit fristende ansigt frem" – man kan være fristet af grådighed, men hvis den har et ansigt, er det så ikke *hæsligt*? Undertiden går faste vendinger også i kiksekage for statsministeren, f.eks. hvor han taler om kvarterer, f.eks. hvor han taler om kvarterer og byområder der kan "undslippe sig

politiets og myndighedernes kontrol". Man kan *undslippe* kontrol, eller man kan *unddrage sig* den; Løkke vælger en mellemting. Og så videre. Han ønsker tilsyneladende slet ikke at det skal lyde flot og landsfader- eller statsmandsagtigt. Han vælger en "drøm" som central metafor – er det mon bevidst uoriginalt? Dels har Martin Luther King og mange andre gjort det gennem snart 50 år, dels er der intet ved dette udtryk der gør det velanbragt eller slående i forhold til netop os danskere nu. King talte om de grundlæggende rettigheder som sorte i USA savnede i over 200 år. Løkke taler om at danskerne skal udbygge deres unikke velstand og velfærd *lidt* mere. Ned af rytterstatuen, på med gummihandskerne.

I debat og dialog, når sproget skal være spontant og ikke er indstuderet (som Foghs altid var), er Løkke ofte stærkere, men det huskbare eller ligefrem mindeværdige falder ham ikke på læben. Journalister har klaget over at han på tirsdagspressemøder svarer irritabelt, udenom og langtrukket (så kun få kommer til); tre retorikere havde i *Politiken* d. 11.5.2010 en præcis analyse af hans undvigeteknikker.

Fogh (og Nyrup) undveg også så stærkt som en hest kunne rende, men Fogh gjorde det koncist og velforberedt, så pressen sad i måbende beundring og ikke anede hvad der havde ramt dem.

Det film-aktuelle ord avatar betegner en guddoms inkarnation på jorden. Der er ofte flere (derfor bruger jeg, som nødløsning, flertalsformen

avatars). Troværdighed er en hedt efterstræbt evne for politikere, den svæver også i det himmelske og inkarneres i forskellige avatars til forskellige tider. Hvad der er troværdighed hos den ene, er det ikke hos den anden.

Lars fra Græsted er i en retorisk famle-fase, som Nyrup og Fogh også var i deres første år som ledere. Nyrup formøblede sin troværdighed ved at gøre som medierådgivere vistnok havde bildt ham ind. Fogh fandt gradvis frem til en retorisk maske han havde total kontrol over, og som skabte noget nær ærefrygt om ham hans tid ud. (Om den havde beholdt sin troværdighed så meget længere, kan diskuteres.) Løkke er nærmest

på bar bund. Kan han forme sin egen troværdigheds-avatar?

*Christian Kock (f. 1946)
professor i retorik, mag. art.*

Forfatteren inddrager i denne artikel pointer fra sine tidligere publicerede analyser af de tre statsministres retorik og skylder også tak til universitetsopgaven *Fra venstreløve til statsminister. En undersøgelse af Anders Fogh Rasmussens retoriske udvikling i perioden 1997-2001* af Marie Kruse og Anne-Maren Andersen.

Redaktionen har kontaktet de tre fotografer og afventer svar om royalt.

mål+mæle

Mål og Mæle
ISSN 0106-567X

Redaktion:
Carsten Elbro (Sprogligheder), Erik Hansen,
Jørn Lund, Ken Farø, Kasper Boye

Typografisk design: Henrik Birkvig

Skrift: FF Olsen

Ekspedition og produktion:
Grafisk Trykcenter A/S
Niels Lambertsens Vej 6
6705 Esbjerg Ø
Telefon 76 109 110
E-post: an@gte.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 215,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Grafisk Trykcenter. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab, Københavns Universitet,
Njalsgade 120, København S

eller som elektronisk post til ce@hum.ku.dk

Hjemmeside: www.maalogmaele.dk

Sprogofficer

Af Kristian Kolding

I Danmark er vi generelt gode til fremmedsprog, blandt andet fordi vi starter med at lære det tidligt i vores skoleforløb. Imidlertid er det også muligt at tilegne sig et fremmedsprog på højt niveau på relativ kort tid, hvis de rigtige forudsætninger er til stede.

Det Danske Forsvar, en institution, man ellers normalt ikke forbinder med indlæring af fremmedsprog, har på Institut for Sprog ved Forsvarsakademiet igennem de sidste ca. 50 år via et højintensivt undervisningsforløb uddannet sprogofficerer, tidligere i russisk og polsk og for tiden i arabisk og pashto (det mest udbredte sprog i Helmand-provinsen i Afghanistan). Igennem et forløb på 16-20 måneder løfter uddannelsen elever uden nogen som helst forudsætninger i det valgte sprog til et niveau, hvor de kan bruges som tolke, oversættere og kulturekspertter i Forsvarets internationale missioner. Dette kræver en særdeles målrettet og fokuseret indsats, og instituttet bryster sig da også af, at sprogofficerseleven lever et "tre gange otte"-liv: otte timers undervisning, otte timers lektier og otte timers søvn.

Den audiolingvale metode til sprogindlæring

Som nævnt ovenfor forbinder man ikke typisk den militære verden med sprogindlæring, men faktisk har

den lagt grunden til en af de mest fremtrædende metoder til undervisning i fremmedsprog. I løbet af 2. Verdenskrig fik den amerikanske hær et stort behov for soldater med fremmedsprogskundskaber til fronterne i Europa og Asien. Derfor blev en række amerikanske universiteter sat til at udvikle fremmedsprogsprogrammer, der hurtigt kunne give militært personel konversationsfærdigheder i de relevante sprog. På det tidspunkt var meget sprogundervisning ellers centreret omkring tekstlæsning, men sprogforskere som f.eks. Leonard Bloomfield ved Yale University, der bl.a. arbejdede med indianske sprog, havde allerede vist, at det kunne lade sig gøre at mestre ikke-skriftfikseret sprog. "The Army Method" blev således en kombination af højintensiv undervisning og en uvant fokusering på orale færdigheder, og metoden gav i mange tilfælde glimrende resultater.

I tiden efter 2. Verdenskrig steg antallet af udenlandske studerende ved de amerikanske universiteter som følge af USA's nye rolle som supermagt. Mange af disse studerende havde behov for yderligere undervisning i engelsk, og nu blev fokus flyttet til engelsk som fremmedsprog. I disse nye programmer blev der lagt stor vægt på, at sprogets grammatik, dvs. dets struktur, skulle mestres. Systematisk indlæring af sprogets

struktur, forstået som f.eks. dets udtaleregler, bøjningsendelser og sætningsmønstre, blev altså udgangspunktet for indlæring af sproget. Samtidig knyttede denne nye tilgang an til en ny og prominent retning inden for adfærdspsykologien kendt som den radikale behaviorisme. Grundlæggeren af den radikale behaviorisme, den amerikanske psykolog B.F. Skinner, mente groft sagt, at al menneskelig adfærd, herunder evnen til at tale et fremmedsprog, var indlærte vaner bestemt af påvirkninger fra miljøet. Den deraf afledte metode til fremmedsprogsundervisning blev kendt som den audiolingvale metode og blev op igennem 50'erne og 60'erne en af de mest fremtrædende metoder. Ifølge metoden skulle sprogets grammatiske strukturer gøres til vaner gennem gentagne mundtlige øvelser, og derfor fokuserede metoden primært på det talte sprog, mens skrive- og læsefærdigheder blev anset for sekundære.

En central øvelsestype i den audiolingvale metode er de såkaldte gentagelses- og substitutionsøvelser, hvor eleven gentager en bestemt sproglig struktur og udvider den eller evt. manipulerer den i henhold til et bestemt grammatisk fænomen. Tag f.eks. sætningen *Jeg er dansker*. Den gentages først, og efter nogle gentagelser kan sætningen udvides til *Jeg er dansker fra København*. Bøjning af verber eller udskiftning af ord er en anden måde eleven kan arbejde på: *Hun arbejder i Cairo – Hun arbejdede i Cairo; De spiste æblerne – De spiste dem*. Lidt mere komplicerede øvelser kan være integration af to sætninger,

f.eks. *Jeg så bilen. Den kørte galt – Jeg så bilen som kørte galt*. Derudover spiller memorering og gentagelse af kortere eller længere dialoger en væsentlig rolle i undervisningen. Fremkomsten af den audiolingvale metode faldt sammen med udbredelsen af sproglaboratoriet, som gjorde det muligt for eleven at arbejde intensivt med bandede optagelser og dermed med ovenstående øvelsestyper.

Den audiolingvale metodes popularitet begyndte at dale i slutningen af 60'erne bl.a. efter kritik fra den amerikanske sprogforsker Noam Chomsky, der lagde vægt på, at det menneskelige intellekt spillede en større og mere kreativ rolle i tilegnelsen af sprog. Sprog var ikke bare vaner, der kunne tilegnes via tankeløs gentagelse.

Sprogindlæring i Forsvaret i dag

Institut for Sprog er i dag udstyret med flere moderne sproglaboratorier, som instituttet også gerne bryster sig af, ligesom undervisningen i høj grad er afhængig af repetitive øvelser. På den måde spiller den audiolingvale tradition en langt større rolle ved Institut for Sprog end den gør ved mange andre institutioner, hvor der undervises i fremmedsprog. Det betyder selvfølgelig ikke, at undervisningen af sprogofficerer er fastlåst i en forældet måde at undervise på. Nyere metoder og tilgange til sprogundervisningen fylder efterhånden også godt, men det er alligevel bemærkelsesværdigt, at en 50 år gammel tradition med oprindelse i den militære verden også fylder meget, når der uddannes sprogofficerer i dag.

Som det forhåbentlig er klart fra ovenstående afsnit, går den audio-lingvale metode hånd i hånd med god gammeldags udenadslære og terperi. Dermed passer den måske i virkeligheden meget godt med forsvarets generelle forståelse af, hvordan læring finder sted. Sprogofficersuddannelsen lægger stor vægt på, at dens elever konstant arbejder med indlæring af ord, dialoger eller grammatiske strukturer i sproglaboratoriet. En sprogofficerselev skal i de første 10 måneder lære ca. 25 nye ord om dagen, ligesom hver uge har en ny dialog, der skal memoreres. Dertil kommer alle de andre mundtlige øvelser i sproglaboratoriet samt selvfølgelig skriftlige øvelser og almindelig klasseundervisning. Alt dette kræver en høj grad af både selvdisciplin og motivation hos de studerende. Derfor udvikler mange sprogofficerselever også et særligt fællesskab om det at terpe og lave lektier til langt ud på natten. Denne fælles referenceramme er en stor del af sprogofficerens identitet, og internt blandt sprogofficererne refereres der til den hårde studietid, mange år efter man er færdig. Derudover hænger mange små dialogstumper ved, og en yndet sport, når sprogofficerer mødes, er at citere små stumper af en særlig sjov dialog, der lige passer til situationen.

Uddannelsen til sprogofficer

Uddannelsesforløbet for en sprogofficer varer 2 år med en efterfølgende udsendelse til en af Forsvarets internationale missioner, men ikke alle 24 måneder er sprogundervisning. De første 4 måneder finder sted ved

Hærens Sergentskole i Sønderborg, hvor eleverne modtager basal militær træning. Derefter går turen til Institut for Sprog ved Forsvarsakademiet på Svanemøllens Kaserne i København. Her følger først ti måneders civilt sprog opdelt i to semestre kendt som "Lillesprog" og "Mellemsprog". I denne periode læres det valgte sprog med fokus på almindeligt civilt ordforråd, og der gives også i mindre grad undervisning i sprogområdets historie, politik, kultur og religion. Sprogundervisningen alene er i denne periode ca. 26 timer om ugen.

De næste seks måneder er kendt som "Storesprog", og her fortsætter sprogundervisningen nu med et militært præget ordforråd, samtidig med at disciplinen konsekutiv tolkning trænes (dvs. tolkning mellem to parter, hvor den ene part taler færdig, før der tolkes, i modsætning til simultantolking, hvor der tolkes, samtidig med at parterne taler). Sprogundervisningen har dog knap så mange ugentlige timer, da eleverne nu skal have det militære fag "Taktik" ved siden af sprogundervisningen og samfundsfagene. Det militærfaglige ordforråd, som i høj grad er teknisk terminologi, er nok noget af det, der tydeligst adskiller sprogofficererne fra andre, der mestrer et fremmedsprog. Selv professionelle tolke og oversættere ville nok trække vejret en ekstra gang, hvis de blev udsat for en tekst som følgende: "Geværet fungerer ved gastryk, dvs. at en del af den krudtgas, der frigives ved affyring, anvendes til at gennemføre en fuld ladecyklus: udkastning af det tomme hylster, genladning med

ny patron, spænding af slagstiftens fjeder og evt. nyt aftræk. Det har lav vægt og rekyl og kan ved en enkel omstilling afgive både enkeltskud og bygild, og det har en betydelig effektiv rækkevidde".

Efter afslutningen af "Storesprog" udnævnes eleverne til løjtnanter. De sidste fire måneder bruges til diverse afslutningskurser, der forbereder sprogofficererne på den funktion, de skal bestride under udsendelsen. Det kan både være militære og sproglige kurser. En af den mest almindelige slags kurser på den sidste del er de såkaldte omskolingskurser, hvor sprogofficeren skal tilegne sig en anden dialekt eller endog et helt andet sprog end det først lærte. F.eks. bliver arabiske sprogofficerer uddannet i den mest udbredte dialekt, egyptisk, men omskoleet til den operationelt aktuelle, irakisk. I de seneste år har det været sådan, at mange russiske sprogofficerer er blevet omskoleet til serbisk for at kunne fungere i Balkanmissionerne. Russisk og serbisk er to forskellige sprog, men da begge tilhører den slaviske sprogfamilie, er det muligt på relativt kort tid (og med det sædvanlige hårde arbejde og disciplin) at tilegne sig det nye sprog. Andre sprogofficerer kan blive sendt et år til USA for at studere ved det Amerikanske Forsvars sprogskole, der udbyder undervisning i en række sprog, som vi i Danmark ikke har kapacitet til at undervise i. Dette arrangement understreger, at det måske ikke er sprogkendskabet som sådan, der er det vigtige ved en sprogofficer, men mere evnen til at kunne tilegne sig sprog.

Institut for Sprog har i øvrigt et samarbejde med Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier ved Københavns Universitet, således at store dele af sprogofficersuddannelsen giver merit på universitetet, ligesom dele af samfundsfagsundervisningen varetages af universitet.

Sprogofficeren på arbejde

Når sprogofficeren er færdig med sin uddannelse, skal han eller hun ud at tjene, som regel i en af Forsvarets internationale missioner. For tiden er der sprogofficerer udsendt i syv forskellige missioner. De deltager i piratbekæmpelse ud for Somalias kyster, i FN-missioner i Afrika og Mellemøsten og i missionerne på Balkan, i Irak og i Afghanistan. Desuden har det været en tradition, at russiske sprogofficerer tjente udenrigsministeriet som vagtmestre ved ambassaden i Moskva.

Arbejdsopgaverne for sprogofficererne ved de forskellige missioner er mangeartede, men den primære funktion i de store danske missioner er som regel den som tolk. I missionerne på Balkan, i Irak og i Afghanistan har utallige sprogofficerer bragt deres evner til anvendelse på patruljer, til møder med lokale borgmestre, politichefer, skoleledere og andet godtfolk, som de danske styrker har haft behov for at tale med. Som tolk får sprogofficeren for første gang rigtig testet, hvor svært sproget i virkeligheden kan være uden for sproglaboratoriets trygge vægge. Den afghanske opiumsbonde taler nemlig med en lidt anden dialekt end den lærte, og den irakiske tandløse sheik

mumler, mens der på borgmesterkontoret i Kosovo kører både et fjernsyn og en skramlende aircondition i baggrunden. På den måde kan det være et ganske utaknemmeligt job at prøve at formidle en samtale mellem to parter, selvom man føler sig ganske kompetent i sproget.

En lille historie illustrerer, hvordan mødet med den virkelige verdens sprog kan udfordre sprogofficerens opfattelse af sig selv som dygtig og kompetent. En dansk sprogofficer var efter et par måneders omskoling fra russisk til serbisk på en af sine første patruljer i Kosovo. Patruljen ender langt oppe i bjergene hos et ældre serbisk ægtepar, hvor man bliver budt indenfor til snak og søde sager (og sikkert også slivovits). Sprogofficeren tolker. Han synes ganske vist, han må bede om mange gentagelser, og at han ofte må spørge ind til tingene, men efter halvanden times tolkning er han nu alligevel meget tilfreds med resultatet. Da patruljen skal til at sige farvel og køre tilbage til lejren, takker værterne for besøget: Det har været hyggeligt osv., men næste gang må danskerne gerne tage en tolk med, så de kan tale med danskerne. Sprogofficeren tolker kun den del af afskeden, der handler om tak for besøget.

Det kan også være en utaknemmelig opgave, når de to parter taler forbi hinanden af grunde, der ikke nødvendigvis har noget med tolkningens kvalitet at gøre. Jeg husker personligt en episode fra Irak, hvor tidligere forsvarsminister Søren Gade skulle mødes med en højtstående stammesheik. Mødet fandt sted

Foto: Peter Ernstved Rasmussen

i sheikens gæstehus, hvor samtlige af lokalsamfundets spidser var til stede, i øvrigt sammen med Folketingets forsvarspolitiske udvalg. Sheiken spurgte Søren Gade om, hvorvidt en republik eller et monarki ville være bedst for Iraks fremtid. Det diplomatiske svar fra ministeren var selvfølgelig, at det var irakerne selv, der skulle bestemme deres fremtid, hvilket jeg loyalt tolkede til arabisk. Sheiken kiggede uforstående på Søren Gade, derefter på mig og siger så til sin sidemand: "Forstod han ikke mit spørgsmål?", hvorefter han råber ud i forsamlingen: "Er der en anden tolk til stede, ham her dur ikke". Det krævede lidt ekstra forklaring fra min side, før samtalen kunne fortsætte.

Andre funktioner, som sprogofficererne udsendes i, er ikke altid så sprogligt krævende som det at være tolk, men de har som regel det til fælles, at der kræves en god forståelse for kulturen og de lokale forhold, eller at der på anden måde kan drages fordel af sprogofficerens sproglige kunnen. Det kan f.eks. være i de såkaldte civil-militære samarbejdsenheder, der arbejder med genopbygningspro-

jekter, eller det kan være funktionen som forbindelsesofficer til de lokale sikkerhedsstyrker. Andre igen har været udsendt i FN-regi, hvor de har arbejdet som FN-observatører i f.eks. Mellemøsten, Kaukasus eller Afrika.

Efter endt udsendelse

Efter endt udsendelse overgår sprogofficeren til reserven og må altså ud at finde sig en anden beskæftigelse. Mange begynder på eller vender evt. tilbage til et uddannelsesforløb på et universitet eller andetsteds, mens nogle går direkte ud på arbejdsmarkedet. Fælles for mange sprogofficerer er, at de efter 2-3 års intensiv beskæftigelse med sprog nu pludselig ikke laver noget med sprog. Derfor sker der også det, at sprogofficerens sproglige niveau falder relativt hurtigt. Hvad der under uddannelsesperioden var en stejlt stigende læringskurve, hvor nye glosor og begreber blev trænet hver dag, bliver nu til en nedadgående "glemselskurve". Det betyder ikke, at sprogofficeren glemmer alt, hvad han eller hun kan af sprog, men der er ingen tvivl om, at sprogofficeren er skarpest lige efter endt uddannelse og evt. udsendelse.

Institut for Sprog forsøger med forskellige vedligeholdende uddannelses tiltag at fastholde et vist sprogligt niveau, og enkelte sprogofficerer er også selv i stand til at vedligeholde og udbygge deres sproglige kunnen, f.eks. gennem universitetsstudier i det pågældende sprog. Alligevel ses

det typisk, at der på øvelser, hvor sprogofficererne skal spille roller som lokale og tolke over for soldaterne, udvikles et særligt "øvelsessprog" for at kompensere for f.eks. manglende udtryk og ord. I sådanne øvelser kan det være, at sprogofficeren, der spiller den lokale part, mangler et ord og derfor siger noget som: *Det største problem her er... du ved det, som jeg ikke kan huske hvad hedder, med vand, og det med penge.* Sætningen bliver så tolket af den anden sprogofficer til: *Det største problem her er manglen på vand til vores landbrug samt korruption i byrådet.* Soldaten, der lærer at tale gennem tolk og begå sig lokalt, opdager selvfølgelig aldrig, at spillet i høj grad bliver båret af tolken.

En sprogofficer er en person, der er dygtig til at tale et fremmedsprog og samtidig har en militærfaglig ballast med tilhørende militært ordforråd. Men en sprogofficer er som regel også en person, der kun i en kortere periode arbejder intensivt med fremmedsproget, og som derefter går videre med andre aktiviteter. Derfor handler det at være sprogofficer måske endnu mere om det at have lært et sprog på kort tid i et krævende studiemiljø, end det handler om at beherske det pågældende sprog.

*Kristian Kolding (f. 1978)
sprogofficer, arabisk, cand. mag. i Arabisk, underviser ved Institut for Sprog ved Forsvarsakademiet*

Løgn bør så vidt muligt undgås

Af Klaus Kjøller

Da S og SF i august 2009 præsenterede deres fælles skattepolitik, erklærede Helle Thorning-Schmidt bl.a.:

"Det, vi fremlægger i dag, er det, vi gennemfører. Så er det jo dybest set op til de Radikale, hvordan de vil forholde sig."

Flere politiske kommentatorer bekræftede entydigt at Thorning her helt uigendriveligt havde lovet noget hun ikke kunne løbe fra. Fx var Ralf Pittelkow (Jyllands-Posten) og Tøger Seidenfaden (Politiken) helt enige om dette – selv om de ellers ikke er enige om ret meget i dansk politik.

Men flere eksempler i nyere dansk politik viser at selv klare løfter godt kan brydes helt åbenlyst. Og at det kan ske uden særlig lange forklaringer på en måde som mange accepterer.

Løftet som ingen troede på

Igennem foråret 2009 gik der stærke rygter om at Anders Fogh Rasmussen gik efter posten som generalsekretær i NATO. Og på sine faste, ugentlige pressemøder i Statsministeriet kunne han ikke slippe uden om spørgsmålet.

Foghs svar var meget klare:

- Jeg er ikke kandidat til nogen international post
- Jeg agter at blive som statsminister så længe vælgerne vil have mig

- Jeg svarer af princip ikke på hypotetiske spørgsmål.

Hans svar blev straks tolket af politiske journalister og kommentatorer. Der var udbredt enighed om at Foghs klare svar samlet betød:

- Jeg siger ja hvis jeg får tilbuddet om at blive generalsekretær for NATO.

Der var også udbredt enighed om at når Fogh helt afslog at forholde sig til spørgsmålet – som det fx skete på efterfølgende tirsdagspressemøder – så bekræftede det det som alle allerede havde forstået: at han sagde ja hvis han fik tilbuddet.

Tolkningen – at han ville sige ja – byggede mindst lige så meget på hvad han ikke sagde, som på hvad han sagde. Det han ikke sagde, var fx:

- Jeg lover jer at jeg klart afviser tilbuddet om at blive generalsekretær for NATO hvis jeg får det. Eller:
- Jeg har personligt over for de andre NATO-ledere gjort det helt klart at jeg ikke er kandidat til generalsekretærposten.

Som bekendt fik Fogh faktisk jobbet efter en nervepirrende slutspurt hvor han ovenikøbet havde måttet melde sig som officiel kandidat.

Betydningen af det usagte

Den mest iøjnefaldende regel som viser sig i dette eksempel, er

Det sagte kan kun forstås gennem det usagte

For at forstå meningen med en politisk udtalelse skal man vide hvad der netop ikke blev sagt.

Nøglen til at forstå en udtalelse ligger i at vide hvad der ikke bliver sagt, altså hvad politikerne i situationen helst vil undgå at sige. Dette kræver ofte en indsigt som en almindelig vælger ikke har. Men i eksemplet med Foghs udtalelser er det så indlysende at det er åbenbart for alle. Og det er én af grundene til at eksemplet er godt at lære af.

Kattelem for en højere strategi

Den eneste fornuftige forklaring på at Fogh undlader at sige det som kan lægge "sagen død", er at mere engagerede, forpligtende løfter og garantier vil være vanskeligere for ham at bortforklare – hvis han får jobbet. Og hvis han personligt understreger over for NATO-lederne at han vil sige nej hvis han får tilbuddet, så får han selvfølgelig slet ikke tilbuddet.

Sådan vil vælgerne ræsonnere for at give Foghs udtalelser mening. Den eneste anden forklaring måtte være at Fogh ikke er en yderst kompetent politiker der ved hvad man skal sige i en situation for at nå sine mål.

Foghs mål på langt sigt – det strategiske mål – er at få posten. Men det er så usikkert om det kan lade sig gøre, at han er nødt til også at arbejde med en plan B: at han bliver som

statsminister. Det strategiske mål og plan B gør det taktisk nødvendigt at udtale sig som han gør på pressemøderne. Han skal afvise at han er ansøger, men på en måde som bedst muligt bevarer en kattelem som han kan slippe ud ad med en acceptabel forklaring hvis han får tilbuddet og siger ja.

Forklaringen

Ifølge grønsættetbogen for politikere så ville Fogh efter han sagde ja til jobbet, have ødelagt sin troværdighed og dermed være en færdig mand. Hvem ville købe så meget som en brugt knallert af ham efter dette? Men sådan gik det jo slet ikke. Problemet med de mange løgne og den mistede troværdighed klarede Fogh forholdsvis elegant med udtalelser som

- Sådan er det jo. Det ved alle.

Og alle forstod hvad det betød:

- Jeg var nødt til at stikke jer de løgne, og det ved I jo også godt. Derfor er der ikke noget at komme efter.

Det er altså ikke Foghs personlige ansvar at have stukket løgnene. Det indgik som en del af spillet. Et spil som alle kender. Løgne som alle ved er løgne, er ikke løgne. Det er ligesom sange om nisser og trolde og engle til jul: Alle ved jo godt at det bare er eventyr og løgn og latin: en del af rituallet.

Foghs korte forklaring blev taget til efterretning uden protester. Bl.a. takket være sine talenter for at holde

tungen lige i munden havde Fogh scoret det flotte internationale job. Det gjorde hele nationen ære. Det ville derfor have grænset til landsskadelig virksomhed hvis nogen insisterede på det skandaløse i at han havde gjort hvad han kunne for at mislede medierne og befolkningen på vej frem mod målet.

Politikeren som pædagog

Eksemplet er ikke enestående. Et lignende tilfælde af udglattende redegørelse for løftebrud havde vi da formanden for Borgerligt Centrum, Simon Emil Ammitzbøll, i juni 2009 meddelte at han nedlagde partiet og sluttede sig til partiet Liberal Alliance. Da han allerede ved partiets stiftelse i efteråret 2008 havde fået spørgsmålet om han kunne finde på at tilslutte sig Liberal Alliance, sagde han:

"Det kommer ikke til at ske". Og han begrundede det med uenighed med Liberal Alliances "udlændingepolitik, euro-modstand, samt den ultra-liberalistiske økonomiske politik".

På pressekonferencen i juni forklarede han sine udtalelser før og nu således:

"Når man stifter et nyt parti, er det selvfølgelig vigtigt at understrege de forskelle, der er. Og når man samler kræfterne, er det vigtigt at sætte fokus på de ting, man vil sammen."

Metoden er enkel. Den består i at man lægger afstand til den politikerrolle man havde da man lovede. I ste-

det går man ind i en analytisk og pædagogisk rolle og forklarer sine løfter som helt selvfølgelige, nødvendige eller hensigtsmæssige. Og fremhæver at alle jo kendte disse banaliteter om politik i forvejen.

Teknikken er ikke spor ny. Et klassisk eksempel er J.O. Krag's udtalelse: "Man har et standpunkt, til man tager et nyt". Det sagde han efter folketingsvalget i november 1966, hvor han efter de borgerliges mening brød løfter afgivet umiddelbart før valget om ikke at danne regering udelukkende med støtte fra SF.

Krag slap ikke så let af sted med sin forklaring som Fogh. Krag blev som statsminister netop fordi han brød løftet, hvor Fogh brød løftet fordi han forlod jobbet. Det gav derfor god politisk mening for Krag's modstandere at optone løftebruddet som et tegn på en skidt karakter. Også Ammitzbøll er indtil videre forblevet i dansk politik, men har åbenbart ingen modstander som mener at der er stemmer i at angribe hans løftebrud.

Ordet løgn er tabu

I alle tre eksempler reparerer politikerne deres personlige ærlighed ved at henvise til en regel om at alle politikere lyver når det er formålstjenligt, dvs. handler om at nå vigtige mål. Og dette er ikke en kontroversiel påstand som enhver politiker opfinder forfra i en enestående, helt usædvanlig situation. Det er en fælles sandhed som medier, politikerkolleger og vælgere accepterer, og som derfor kan bruges som forklaring på at en politiker i et konkret tilfælde er blevet taget i at sige noget forkert.

Hvis en af politikerne i de tre eksempler havde sagt:

"Ja, jeg løj, men enhver ved at alle politikere lyver når det er hensigtsmæssigt,"

så ville det have vakt opsigt. Selv Krag, som valgte en klart provokerende banalitet som forklaring, undgik at sige det helt nøjagtigt som det var. Men i realiteten er det det der siges indirekte i alle tre eksempler.

Løgnens bøjningsmønster

Løgn spiller en central rolle i politik (og i ledelse) fordi man ofte står i en situation hvor man er nødt til taktisk at lade som om man har bestemte hensigter og vurderinger, for at have de bedst tænkelige muligheder for at nå et strategisk mål. Derfor tager man chancer. Normalt bliver man kun afsløret hvis journalister får fat i dokumenter som viser at man har "spillet en falsk melodi" (udtryk som er kendt fra Tamil-sagen). Eller – som i disse tre eksempler – hvis politikerne får brug for eller bliver nødt til at handle stik imod det tidligere udmeldte.

Da løgn forekommer ret ofte og kan ramme enhver aktør, så har alle behov for at der er en række mindre stødende, nedtonende betegnelser for det end det krænkende ord *løgn*, fx

- inoperationel påstand (især kendt fra Watergate-affæren)
- taktisk udtalelse
- misvisende påstand (foretrækkes af mange ledere)
- ikke retvisende fremstilling (be-

nyttes i juristers og revisorers verden)

- bevidst misvisende eller falsk sprogbrug
- udtalelse mod bedre vidende
- bevidst usand sprogbrug
- en i situationen nødvendig udtalelse
- en udtalelse som var yderst formålstjenlig og sandfærdig på baggrund af den dengang udmeldte viden og hensigt
- en udtalelse som i bagklogskabens ulideligt klare lys ikke kan siges at have været tilstrækkelig fremsynet.

Fænomenet *bevidst usand sprogbrug* (eller hvad man rent objektivt skal kalde det) er så udbredt i politik og ledelse at det er nødvendigt i daglig omgang ikke at være tvunget til dramatiske konfrontationer hver gang en bevidst usand påstand afsløres. Derfor er det meget praktisk at man har en række afdramatiserende betegnelser. Ligesom betegnelser som 'hvid løgn', 'nødløgn', 'fri fantasi' bruges blandt familie og venner for at håndtere samme problem.

Samtidig er det vigtigt at der findes en række betegnelser som optoner negativt, fx *løgn*, *lodret løgn*, *skamløs løgn*. Det gør det muligt for en modstander at skruer op for retorikken. Ofte som indledning til former for gengæld eller stemmescoring ved at udstille den pågældende persons dårlige karakter.

Toppolitikere er blandt landets mest moralske personer

Enhver politiker er nøjagtig så ærlig

som hans modstandere og pressen tvinger ham til at være for øjnene af vælgere som er særdeles kompetente til at bedømme folks grad af ærlighed. Og pressens og konkurrerende politikeres interesse i at afsløre bevidst usand sprogbrug sikrer at toppolitikere er landets mest moralske personer. Fordi løgnagtighed, selvskhed, griskhed og andre eventuelle laster fra en toppolitikers privatliv er gode mediehistorier og skader karrieren. En toppolitiker er nødt til i ekstrem grad at være et ordentligt menneske.

Denne mekanisme hvormed politikere og presse kontrollerer hinandens ærlighed og moral, er selve kernen i det demokratiske system. Hvis man er utryg ved denne metode, så er der ikke meget man kan gøre. Der findes nemlig ikke andre metoder hvormed man mere effektivt og realistisk kan sikre politikernes moralske niveau. Og den støttes af at modstandere og presse kan støtte sig til juridiske regler, fx reglen om at en minister ikke må give Folketinget forkerte oplysninger.

Visse løgne tæller uden nåde

I forbindelse med sagen om Jægerbogen i efteråret 2009 oplyste daværende forsvarsminister Søren Gade til Udenrigspolitisk Nævn at Jægerbogen allerede var oversat til arabisk og lå på et fildelings-site. Det viste sig så senere at dette ikke var rigtigt. Eller rettere: det som forsvarsministeren sagde med ord, var egentlig rigtigt nok, men da der var visse ting som han ikke sagde, så supplerede alle vælgere det sagte med at det selvføl-

gelig var nogle terrorister der havde oversat bogen og nu allerede var i gang med at bruge den som grundlag for nye terroraktioner.

Men kort efter kom det frem at det var it-chefen i Forsvarskommandoen der havde oversat bogen ved hjælp af Googles oversættelsesprogram. Derefter havde Forsvarskommandoens kommunikationschef sendt oversættelsen til B.T., som havde lagt den på sin netavis. Striden gik så efterfølgende på om forsvarsministeren havde vidst dette da han fortalte nævnet om oversættelsen.

Hvis det kunne påvises at han vidste hvad han ikke sagde, da han sagde det han sagde, så havde han løjet og var færdig som minister. Her kan han ikke bruge reglen om at løgne udbedres uden brug af ordet *løgn*. Det forhindrer den meget klare juridiske regel og pressens og modstandernes interesse i og frihed til at bruge den til at fælde en minister med. Dette gør det u hensigtsmæssigt for enhver minister i denne situation at forsøge sig med forklaringer a la "Sådan er det jo. Det ved alle." Det ville kun gøre skaden større fordi ministeren så også ville fremtræde som inkompetent.

Næste regeringsgrundlag

Fogh, Ammitzbøll og Krag ventede med at give en forklaring på svigtede løfter til efter løfterne var brudt. Noget tyder på at Helle Thorning-Schmidt allerede er begyndt på denne forklaring samtidig med at løfterne blev fremlagt. På pressemødet gjorde hun det klart at man ikke kan møde op til forhandling om et regerings-

grundlag med ultimative krav. Det fik en journalist til at spørge: "Men det er jo det, I gør?"

Hertil svarede hun (ifølge Berlingske Tidende, d. 29/8 2009):

"Kald det, hvad du vil. Jeg synes, det er meget naturligt. Vi har arbejdet meget seriøst med det her, og vi har ramt plet og fremlagt noget, som vi i oppositionen burde kunne blive enige om. Vi er de to store partier i oppositionen, og vi ville svingte vores lederskab, hvis vi ikke på forhånd kunne fortælle vælgerne, hvad vi agter at gennemføre efter et valg."

Her begynder Thorning-Schmidt allerede at analysere situationen på den pædagogiske måde som både Fogh, Ammitzbøll og Krag benyttede til at banalisere deres løftebrud. Efter en regeringsdannelse med støtte eller deltagelse af de Radikale kan hun fortsætte forklaringen på denne måde:

"Det var nødvendigt at sige hvad jeg sagde dengang, men alle ved jo at vi skal have de Radikale med; derfor må vi selvfølgelig forhandle regeringsgrundlag med dem efter valget. Det har alle vidst hele tiden."

Kun fremtiden kan vise om vi får dette at høre efter næste valg. Men hvis det sker, vil kun indædte politiske modstandere anklage Thorning og Søvnald for at have løjet dengang i august 2009.

Konklusion

Artiklen leverer argumenter for at politik i høj grad handler om hvad der skal formuleres eksplicit, og hvad der skal underforstås. At formulere det underforståede er en kraftfuld politisk handling. Det betyder så også at det at undlade at formulere det underforståede er en stærk politisk handling. Det kan så senere blive nødvendigt også at formulere det – på en hensigtsmæssig måde på et passende tidspunkt.

Klaus Kjøller (f. 1944)
lektor, Københavns Universitet

Man kan læse mere om reglerne for at slutte sig fra det sagte til det usagte (fagterm: implikatur) i *Mål og Mæle* 15. årg. 1992, nr. 1, side 23-30. Den bedst kendte fremstilling er af P. Grice, "Logic and Conversation" i I.P. Cole & J. Morgan, (red.) *Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts*. New York: Academic Press 1975, s. 41-58.

Fire norske skriftsprogsnormer

To officielle

Bokmål er den mest udbredte af de to officielle norske skriftsprogsnormer og den af dem, der er lettest at forstå for danskere. Det baserer sig på en fornorskning af den danske skriftsprogs-tradition (*dansk-norsk*) efter principper først udstukket af Knud Knudsen (1812-1895). Betegnelsen *bokmål* blev i 1929 indført til erstatning for *riksmål*. Siden da er *bokmål* undergået yderligere fornorskning under indflydelse af idéen om *samnorsk* – en sammensmeltning af *bokmål* og *nynorsk*.

Nynorsk er den mindst udbredte af de to officielle norske skriftsprogsnormer og den af dem, der er sværest at forstå for danskere. Det er konstrueret på baggrund af en række norske talesprogsdialekter og har sit ophav i Ivar Aasens (1813-1896) arbejde. *Nynorsk* hed indtil 1929 *landsmål*. Det er undergået en vis indirekte "fordanskning" under indflydelse af idéen om *samnorsk* og af det dominerende *bokmål*.

To uofficielle

Riksmål er en uofficiel norsk skriftsprogsnorm. Dets historiske ud-

gangspunkt er en fornorskning af den danske skriftsprogstradition (se også om *bokmål*). Betegnelsen blev indført af Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) og var indtil 1929 den almindelige betegnelse for det, som da blev omdøbt til *bokmål*. Derefter blev *riksmål* overtaget som betegnelse for den uofficielle, mere konservative normvariant, der ikke som *bokmål* har været underkastet og ikke heller har føjet sig efter den officielle norske sprogpolitik og *samnorsk*-ideologien. *Riksmål* er således lettere at forstå for danskere end både *nynorsk* og "radikale" – *nynorsk*-tilnærmede og *samnorsk*-prægede – varianter af *bokmål*.

Høgnorsk er ligesom *riksmål* en uofficiel norsk skriftsprogsnorm. Men hvor *riksmål* er beslægtet med *bokmål*, er *høgnorsk* en form for *nynorsk*. *Høgnorsk* er konservativt *nynorsk*, dvs. en norm, der baserer sig på norske talesprogsdialekter, men som man har forsøgt at holde fri for den tilnærmelse til *bokmål* (indirekte "fordanskning"), som officielt *nynorsk* har undergået.

KB

Holberg på dansk og fire slags norsk

Dansk

En lige saa himmelraabende Uvidenhed om nordiske Forhold har jeg fundet hos de mest oplyste Folkeslag, Italienerne, Franskændene og

Englænderne. I Paris erklærede en Præst raat og brutalt at de nordiske Folk ikke blev døbt. En Højesterets-sagfører i samme By spurgte mig om den nemmeste Vej til Danmark ikke

gik igennem Tyrkiet. (...) I Rom hævdede en ung Piemonteser i fuldt Alvor at jeg ikke kunde være Nordmand. Han havde nemlig læst i en Rejsebeskrivelse som han havde hjemme, at Nordmændene var vanskabte, at de havde Svineøjne og at deres Munde gik fra Øre til Øre.

Riksmål og moderat bokmål

En like så himmelropende uvitenhet om nordiske forhold har jeg funnet hos de mest opplyste folkeslag, italienerne, franskmennene og engelskmennene. I Paris erklærte en prest rått og brutalt at de nordiske folk ikke ble døpt. En høyesterettsadvokat i samme by spurte meg om den enkleste vei til Danmark ikke gikk gjennom Tyrkia. (...) I Rom hevdet en ung piemonteser i fullt alvor at jeg ikke kunne være nordmann. Han hadde nemlig lest i en reiseskildring som han hadde hjemme, at nordmennene var vanskabte, at de hadde griseøyne, og at deres munn gikk fra øre til øre.

Radikalt bokmål

Ei like så himmelropende uvitenhet om nordiske forhold har jeg funnet hos de mest opplyste folkeslag, italienerne, franskmennene og engelskmennene. I Paris erklærte en prest rått og brutalt at de nordiske folka ikke blei døpt. En høgsterettsadvokat i samme by spurte meg om den enkleste vegen til Danmark ikke gikk gjennom Tyrkia. (...) I Rom hevda en ung piemonteser i fullt alvor at jeg ikke kunne være nordmann. Han hadde nemlig lest i ei reiseskildring som han hadde heime, at nordmen-

nene var vanskapte, at de hadde griseøyer, og at munnene deres gikk fra øre til øre.

Nynorsk

Ei like så himmelropande fåkunne om nordiske forhold har eg funne hos dei mest opplyste folkeslag, italienarane, franskmennene og engelskmennene. I Paris erklærte ein prest rått og brutalt at dei nordiske folka ikkje blei døypte. Ein høgsterettssakfører i same by spurde meg om den greia- ste vegen til Danmark ikkje gjekk gjennom Tyrkia. (...) I Rom hevda ein ung piemontesar i fullt alvor at eg ikkje kunne vere nordmann. Han hadde nemleg lese i ei reiseskildring som han hadde heime, at nordmennene var vanskapte, at dei hadde griseauge, og at munnane deira gjekk frå øyre til øyre.

Høgnorsk

Ei like so grøteleg fåkunna um norderlendske tilhøve hev eg funne hjå dei mest opplyste folkeslag, italianane, franskmennene og engelskmennene. I Paris sagde ein prest grovt og uvyrde at dei norderlendske folki ikkje vart døypte. Ein høgsterettssakfører i same by spurde meg um den greidaste vegen til Danmark ikkje gjekk gjennom Tyrkia. (...) I Rom hevda ein ung piemontesar i fullt ålvor at eg ikkje kunde vera nordmann. Han hadde lese i ei reiseskildring, må vita, ei han hadde heime, at nordmennene var vanskapte, at dei hadde griseaugo, og at munnane deira gjekk frå øyra til øyra.

Oversættelser til riksmål og bokmål ved John Ole Askedal og til nynorsk og høgnorsk ved Klaus Johan Myrvoll.

Riksmål og andre norske mål

– en personlig beretning om norske språkparadokser

Av John Ole Askedal

Et litt merkelig spørsmål

Det har hendt at jeg i løpet av mitt norske språkliv er blitt stilt følgende spørsmål, gjerne fremført litt nølende og med en viss undring i tonefallet: "Hvordan kan det ha seg at du som er filolog, og som ikke er fra Oslo, er riksmålstilhenger?" Spørsmålet røper et kulturgeografisk og muligens også sosialt perspektiv som forundrer meg litt. Mitt svar er at riksmål for meg i praksis fungerer bedre som skriftspråk enn alternativene såkalt radikalt bokmål og nynorsk. Jeg oppfatter spørsmålet som paradoksalt fordi norsk riksmål, i min filologiske forståelse, er et tradisjonsbasert standardspråk av en type som er vanlig og alment akseptert i de språksamfunn i og utenfor Norden som jeg ellers er fortrolig med – norsk riksmål er for meg rett og slett et nasjonalt felleseie som jeg mener meg delaktig i. Svaret tilfredsstiller ikke alltid spørsmålsstilleren. Det forventes en forklaring på den slags avvikende adferd som består i at man i skrift retter seg etter en tradisjonell norm og foretar en viss normalisering av talespråket i samme retning (men folk er likevel sjelden i tvil om hvor i landet jeg og likesinnede kommer fra). I Norge kan man altså faktisk bli avkrevet en språklig selvbiografi som

forklaring på at man skriver og snakker et fungerende standardspråk. I andre europeiske land trenger det ingen forklaring, det er normal – og forventet – sosial adferd.

Der hvor mine velmenende samtalepartnere forutsetter en spesiell norsk normalitet, som jeg også burde føle meg forpliktet av, ser jeg heller paradokser. I det følgende skal jeg berette om noen slike norske språkparadokser som har utfordret min personlige normalitetsoppfatning og bidratt til å motivere mitt språkvalg.

Tolstoj kontra Snorre (1952)

Året var 1952, og jeg var ti år gammel. Jeg var på sommerferie på min bestefars gård på Hedemarken. Det var høyonn ('midt i høhøsten') i brennende sensommersol og skrekkelig varmt. Skyene av svevestøv fra treskingen ('tærskningen') ble uavbrutt gjennomført av svermer av uberegnelig akrobatiserende fluer og illsinnte hveps fra kjempebolene ('de kæmpestore boer') i en nedlagt låve ('lade') i nærheten. Jeg besluttet å søke tilflukt i våningshusets ('stuehusets') tuntreskyggesvale ('gårdstræs-skygekølige') bestestue med bokhylle. Min bestefar var fra Sunnmøre og glad i å lese bøker; selv skrev han, som Ivar Aasen, vekselvis landsmål og

dansk-norsk. Mitt blikk falt på Snorres kongesagaer. Jeg følte meg oppildnet, Snorre hadde jeg jo hørt om. Med de nasjonale triumfer fra vinterens olympiske leker – Oslo 1952 – som forpliktende ballast i mitt unge bakhode gav jeg meg begjærlig i kast med en bok som jeg, til tross for at forfatteren visstnok var islending, oppfattet som veldig norsk. Men boken var uventet vanskelig. Steinar Schjøttts landsmålsoversettelse lå langt fra min egen sørlandske kystdialekt (Øyestad ved Arendal), hedemarksdialekten som på det tidspunkt omgav meg, og det norske skriftspråk jeg gradvis hadde vennet meg til. Skuffet, og med midlertidig svekket selvbilde, gav jeg opp. Men siden solen, støvet, akrobatfluene og den koleriske hvepsen stadig var ubarmhertig tilstede der ute, og leselysten derfor på ingen måte hadde avtatt, søkte øynene videre i hyllen. Litt til høyre for Snorre stod en bok med den litt intetsigende tittelen *Anna Karenina*. Jeg så at den var trykt i København i 1929, den var altså dansk, men den var merkelig nok uventet lett å forstå. Mange av de danske ordene hadde en form som ble Øyestad-dialekt når jeg uttalte dem, og de fleste andre var lette å kjenne igjen. Jeg leste boken avbrutt av ikke mer nattesøvn enn nødvendig og satt igjen med et forvirrende paradoks: Jeg hadde ikke klart å komme særlig langt i den bok som – til tross for islendingen – var den norskeste av alle norske bøker, mens en tykk bok på dansk, trykt før jeg ble født, hadde vist seg å gi en i sammenligning språklig uproblematisk og spennende lesereise ut i verden.

Nytt læreverk i norsk for folkeskolen: samnorsken som ikke var felles (1950-årene)

Skolen hadde sin egen litteratur. Tidlig på 1950-tallet gjorde Thorbjørn Egners leseverk sitt inntog i folkeskolen med flotte tegninger – noen av dem var til og med i farver – og vennlig, fantasieggende innhold. Men språket var det noe rart ('underligt') ved. Det ble etterhvert forklart for meg at det var "radikalt bokmål" som et stadium i utviklingen frem mot det norske enhetsspråk som skulle overvinne den upraktiske splittelsen av norsk i bokmål og nynorsk; det norske folk skulle i tidens fylde samles i et harmonisk samnorskfellesskap. I læringssituasjonen var det imidlertid ikke fremtidsvisjonene som inspirerte, men den merkelige fremmedheten som irriterte. Lærebokens språk, som jeg skulle tilegne meg som skriftspråk med tanke på fremtiden, hadde liten eller ingen tilknytning til min egen unge språkerfaring: Lærebokspråket var fjernt både fra Øyestad-dialekten som var mitt naturlige talemål, og fra hedemarks- og sunnmørsdialektene som mine slektninger snakket. Det var også forskjellig fra det språket jeg hørte i radio eller leste i de tre politisk forskjellige, men språklig likeartede lokalavisene eller i de bøkene jeg var begynt å lese. Jeg syntes det var noe underlig at jeg på skolen lærte en form for norsk som på det tidspunkt i hovedsak bare fantes i skolens norsklærebøker. Noe senere gjorde riktignok dette fremmede skriftspråk sitt inntog i noen av de guttebøkene jeg leste, men det forble likevel et programmatisk sek-

torspråk som ikke ble opplevd som "vanlig norsk", og det var nokså langt fra å være hovedspråket i den norske skriftkulturen det i løpet av skoletiden ellers ble naturlig å orientere seg i.

Norskstudiet ved universitetet: tradisjonsbekjempende selektivt mangfold (1966/67)

Norskstudiet på Blindern midt på 1960-tallet bragte nye erfaringer og paradokser. Jeg hadde allerede studert russisk og tysk, og det hadde vakt min interesse for språkhistorie – de lengre utviklingslinjer som trådte frem i disse rike kulturspråkenes mer enn tusenårige dokumenterte historie. I norskstudiet var mye annerledes. En god del av grunnen til det lå selvsagt i den spesielle norske språkutviklingen med sitt århundrelange faktiske opphør av et autoktont hjemlig skriftspråk. Men også med dette forbehold forekom perspektivene meg å være nokså spesielle, særlig i disiplinen "moderne norsk språkhistorie", i forhold til hva jeg var vant til fra russisk- og tyskfaget. Det ble snakket mye om rettskrivningsreformer, med milestenene 1907, 1917, 1938, 1951 (tallordreform) og 1959; 1941-reformen ble rimeligvis forbigått i berettiget taushet. (Senere har vi hatt bokmålsreformer i 1981 og 2005, og det gir i gjennomsnitt en norsk språkreform omtrent hvert tiende år i løpet av de siste hundre år.) Bak den eufemistiske betegnelsen "rettskrivningsreform" skjulte det seg forøvrig ofte nok ikke bare ortografiske forandringer, men like gjerne morfologiske kulturrevo-

lusjoner. I tillegg hadde det i 1929 funnet sted en forandring av de offisielle varietetsnavnene: Ivar Aasens "landsmål" ble da bæret med hegemoninavnet "nynorsk", mens "riksmål" måtte nøye seg med den saklig misvisende (og muligens heller ikke særlig velmente) betegnelsen "bokmål". (Imidlertid kunne riksmålstradisjonalistene da, så å si gratis og uten vederlag, overta riksmålsnavnet til egen såkalt "uoffisiell" bruk. "Uoffisiell" var heller ikke ment som en hedersbetegnelse. I Norge skulle skriftspråk være offisielt vedtatt av nasjonalforsamlingen, må vite.)

Helhetsperspektivet som lå til grunn for fremstillingen av de tallrike reformene, var utvilsomt fremskrittsoptimistisk med teleologiske overtoner av en art som nok ville ha gitt den prøyssiske statsfilosof Hegel sterk hjemmebanefølelse. Utviklingen fra Henrik Wergelands nasjonale fremtidsvyer til siste utforming av samnorskprogrammet (1959) ble implisitt, undertiden også eksplisitt, fremstilt som en ubønnhørlig rekke etappevise seire på veien frem mot en samnorsk idealtilstand – selv om den betydelige vekt det også ble lagt på nynorsktradisjonen, vel ikke passet helt sammen med amalgameringsprogrammet. På det sosiale plan kunne man iakttå en noe påfallende allianse mellom tilhengere av "radikalt" bokmål og nynorskforkjempere. Denne alliansen skulle visstnok aksepteres som et nødvendig strategisk trekk i skjebnekampen mot den felles erkefiende, det norske riksmålet. I undervisningen manglet da også et bestemt perspektiv: verdien av en sterk skriftspråk-

lig tradisjon og betydningen av respektfull pleie av den, dvs. det perspektiv som er grunnleggende i filologers og myndigheters omgang med skriftspråket i andre europeiske land. At et felles tradisjonsbasert kulturspråk kan være et virkningsfullt demokratisk instrument, ble fortiet i debatten, men var merkbart i arbeiderbevegelsens språklige praksis. Jeg befant meg i et universitetsmiljø hvor enkelte språkpolitiske grupperinger hadde satt skuddpremie på den litteraturspråklige tradisjon som folk flest – og jeg selv – var fornøyd med, men som store deler av den politiske og intellektuelle elite ivret for å avskaffe. Stemningen kan illustreres med den tordnende replikk som amerikanisten, nynorskjempen og åndshøvdingen professor Sigmund Skard avfyrte mot indologen og riksmålstilhengeren professor Georg Valentin von Munthe af Morgenstierne på Universitets-, nå Nasjonalbibliotekets granittrapp mot Drammensveien en dyster og regntung høstkveld i 1952: "No skal riksmålet jamnast med jordi!" Lenge før "politisk korrekthet" ble et begrep i den offentlige diskurs, eksisterte det i Norge en språkpolitisk korrekthet som trollbandt visse akademiske miljøer.

En krevende forsknings- og formidlingsoppgave: hva er egentlig skriftlig norsk? (1992–) Tidlig på 1990-tallet fikk jeg tilbud om å skrive kapitlet om norsk – bokmål og nynorsk i mer eller mindre naturlig deskriptiv forening – i Ekkehard Königs og Johan van der Auweras samleverk *The Germanic Languages* (1995).

Min oppmerksomhet omkring offisiell norsk språknormering og skriftspråkvariasjon hadde siden norskstudiet midt på 1960-tallet vært bedagelig og behagelig slumrende, men den måtte nå vekkes og skjerpes. Oppdraget medførte lesning av grammatikker og ordbøker som fremstilte offisiell, språkrådsvedtatt norsk. I løpet av denne prosessen var det ikke til å unngå at det system, eller den mangel på system, som jeg ble konfrontert med der, både for bokmålets og nynorskens vedkommende, fremstod som temmelig forvirret og forvirrende i lys av hva jeg visste om en del andre europeiske skriftspråk. Det var åpenbart at norsk språknormering fremdeles var så sterkt preget av tidligere generasjoners – og nyere språkideologers – språk-, sosial- og undertiden sågar regionalpolitiske agendaer at begge de to offisielle skriftspråksnormene – bokmål og nynorsk – var ganske dårlige rettesnorer for en landsgyldig praktisk språkbruk. (Det er ikke uten grunn at store norske mediebedrifter – Aftenposten, NTB, Dagbladet, Dag og Tid, osv. – forlengst har utarbeidet egne husnormer, delvis utgitt i bokform som et servicetilbud til et bredere publikum.)

Det var og er fremdeles et hav av eksempler på at "mangfoldet", av enkelte glorifiserende omtalt som et "demokratisk gode", har resultert i praktisk uhåndterlighet. Men også bare et par eksempler kan utsi en del: Hva skal man si om at riksmålssetningen *regjeringen forbød selv folkemeningen* i offisielt bokmål etter 1959-normalen kunne fremstå på i alt 72 forskjellige måter: *regjeringen/re-*

gjeringa forbød/forbaud/forbydde selv/sjøl/sjøl folkemeningen/folkemeninga/folkemeiningen/folkemeininga? (André Bjerkes eksempel). Nå er dette hhv. forandret og redusert til regjeringen/regjeringa forbød/forbøy/forbydde selv/sjøl folkemeningen/folkemeninga/folkemeiningen/folkemeininga, dvs. til det noe mindre antall 48 varianter, men tilbudet er fremdeles rikholdig.

Fra 1938 av hadde dessuten begge offisielle målformer to akseptabilitetsnivåer, for det første "hovedformer" som kunne brukes i alt skriftspråk, og for det annet "sideformer" (også kalt "klammeformer" fordi disse formene i ordlistene stod i hakeparentes []), som ikke var tillatt i lærebøker eller offentlig forvaltning, men kunne brukes i skriftlige elevarbeider i skolen. Dette skillet ble avskaffet i bokmål i 2005, men eksisterer fremdeles i nynorsk. (Nå er imidlertid hensikten å avskaffe det der også.) For eksempel har per i dag nynorsk for bokmålets (og riksmålets) ene ord *mulig* hovedformene *mogeleg* og *mogleg*, og sideformene (klammeformene) [*mogelig*], [*moglig*], [*muleg*] og [*mulig*]. Det tilsvarende substantiv heter *mogelegheit*, *mogeligheit*, *moglegheit*, *mogligheit*, *mulegheit* eller *muligheit* (med hovedform/sideform-motsetninger som ved adjektivet). Her passer unektelig uttrykket "alt er mulig" ganske bra. Bokmål (og riksmål) klarer seg med den ene formen *mulighet*.

Bokmål har også sine flokker av svin på skogen. For det apparat som på engelsk kan kalles *fire extinguisher* og på tysk *Feuerlöscher*, eksisterer det eksempelvis et ord som har åtte forskjellige mulige former på bokmål:

handslokkingsapparat, handslokningsapparat, handslukningsapparat, handslokkingsapparat, handslokningsapparat, handslukningsapparat, handslokkingsapparat, handslokningsapparat, handslukningsapparat. Før "opprydningen" i bokmålsnormen i 2005 hadde man også *handslökkingsapparat* og *handslökkingsapparat*, dvs. i alt ti forskjellige former, mens man nå altså begrenser seg til bare åtte. Men så kan det jo legges til at apparat i ubestemt flertall heter enten apparater eller apparat, og i bestemt flertall enten apparatene eller apparata, slik at menyen stadig er nokså omfangsrik.

Hvem kan ha oversikt over den slags? Vanlige språkbrukere synes neppe at det er noen vits i å forsøke engang. Man blir oppgitt når man konfronteres med lister som gir inntrykk av at det meste er tillatt, eller at det er tilfeldig hva som ikke er det. Det er for meg stadig et paradoks at så mange norske fagfolk i norsk og nordisk språkvitenskap gjennom årtier har nedlagt så ufattelig mye arbeid i å konstruere språkformer og -normer etter ideologiske sandkaseprinsipper. Riktig galt blir det når man på den ene siden innfører mengder av eklatante tradisjonsbrudd som ligger fjernt fra hevdvunnen praksis, og på den annen side lar det gå politikk – og ofte nok personlig prestisje – i å utelukke fra skriftspråksnormen ordformer som er i vanlig bruk både i skrift og tale. For eksempel vet alle bokmåls- og riksmålsbrukere at det heter *bestride* – *bestred*, *tilblivelse*, *selvoppgivelse*, *prisstigning* osv., men likevel fører offisielle ordlister og ordbøker fremdeles opp filologpåfunnene *bestri* – *bestrei*, *tilbliving* og

tilbliing, selvoppgiving og selvoppgiing, prisstiging osv., altså ordformer som i praksis ikke brukes av personer som kan norsk. På den annen side godkjennes stadig ikke den "gamle tellemåten" med *syvogtyve, syvog-tredve, syvogførti/syvogførr* – det skal hete *tjuesju, trettisju, førtisju*, selv om *syvogtyve* osv. har sterk støtte både i den litterære tradisjon og i folkelig språkbruk over hele landet, og i praktisk bruk er like hyppige som formene innført i 1952.

Et norsk forsøk på fransk teoretisering

I 2005 var jeg på internasjonal germanistkonferanse i Paris. Der lærte jeg et par nye franske ord og begreper som friksjonsfritt og kjapt integrerte seg som innsiktsgivende internasjonalismer i mitt ellers nokså karrige norske intellektuelle vokabular, nemlig "alteritetsdimensjon" og "alteritetsopposisjon". De kan for eksempel brukes til å sammenfatte noen av de forskjelligartede motsetninger som ligger til grunn for den mangfoldige norske språksituasjon jeg har forsøkt å gi noen glimt av i det foregående. Denne språksituasjonen fremstår som et miniunivers hvor forskjellige generelle alteritetsdimensjoner (i det følgende i kursiv foran kolon) manifesterer seg som konfligerende nasjonale alteritetsopposisjoner (etter kolon):

- *historisk perspektiv*: dansk-norsk riksmål som provinsfortidens vs. landsmål/nynorsk som den nasjonale fremtids språk; dermed sammenhengende:
- *nasjonal status*: overtatt fremmed dansk som uttrykk for provinsstatus vs. hjemlig norsk som element i et nasjonsbyggingsprogram
- *sosial og kulturell prestisje*: enhetlig dansk-norsk som språk for den litterære kultur og for offentlig forvaltning og med høy kulturell prestisje vs. mangfoldet av talte folke-mål/dialekter uten slike funksjoner og med lav kulturell prestisje; dermed sammenhengende:
- *demokratisk verdi*: dansk-norsk med etterfølgeren riksmål som embedsmannsstandens og det sosiale overskikts overklassespråk vs. landsmål/nynorsk og „radikalt“, nynorskberiket bokmål som språklig emansipasjons- og demokratieksperiment
- *demografi*: riksmål/bokmål som språket i byene og tettbygde nær-områder vs. nynorsk som språket i de landlege kystregioner vest i Norge og i de store daler i innlandet (jf. Knud Knudsen vs. Ivar Aasen-tradisjonen); dermed sammenhengende:
- *regionalspråklig funksjon*: nynorsk som de vestnorske bygdenes skriftspråklige folkemål vs. radikalt, nynorsktilnærmet bokmål som Østlandets folkelige skriftspråk
- *teknokratisk samfunnsplanlegning*: den "upraktiske" dualisme mellom nynorsk på den ene siden og bokmål/riksmål på den annen vs. det "praktiske" amalgameringsprodukt "samnorsk"

Av disse alteritetsdimensjonene og -opposisjonene er det vel faktisk bare den siste som er stendød. De øvrige

gjør seg med varierende styrke gjeldende i en stadig ulmende og hyppig nok oppflammende, men nå mer behersket norsk språkdebatt som langt på vei har fått en slags nasjonal kulturarvstatus.

Sluttord

Man kan diskutere paradokser, man kan more seg over dem – ja, man kan til og med lære av dem hvis viljen er til stede. Men språkbrukernes behov er nok, når alt kommer til alt, best tilgodesett med godt språkverktøy som fungerer som et respektert nasjonalt felleseie hinsides altertetsopposisjonenes motsetninger og begrensninger – en stringent, oversiktlig og realistisk norm som ikke prioriterer kulturelle tradisjonsbrudd

fremfor historisk kontinuitet. Det er ikke et paradoks at en fast og tradisjonsnær skriftspråklig norm med rike nyanseringsmuligheter virker frigjørende.

John Ole Askedal (f. 1942)

professor ved Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk, Universitetet i Oslo

Artikkelen er en forkortet og bearbejdet versjon av foredraget "Riksmål og andre norske mål – en litt personlig beretning" holdt på symposiet "Funktion og tekst. Et symposium om sprog i brug", Roskilde Universitetscenter, 3.4.2009. Som foredraget er også den foreliggende artikkel tilegnet Lars Heltoft.